

تحلیل داستان‌های بازنویسی شده کلیده‌ودمنه براساس ابعاد روایت‌مندی نیکولایو

زهرا امینی مصطفی آبادی*

سجاد نجفی بهزادی**

چکیده

استفاده از شیوه‌ها و نظریه‌های گوناگون برای ایجاد خلاقیت در داستان‌های بازنویسی شده از متون کهن ادبی برای کودک و نوجوان مسأله‌ای مهم و قابل توجه است. هدف از بازنویسی متون کهنی چون کلیده‌ودمنه، آشنایی مخاطبان با ویژگی‌های ادبی متن اصلی و خوانش حکایت‌های جذاب آن است. هدف پژوهش حاضر، بررسی و تحلیل داستان‌های بازنویسی شده کلیده‌ودمنه براساس ابعاد روایت‌مندی ماریا نیکولایو و پاسخ به این پرسش‌هاست: ۱. چگونه می‌توان به کمک ابعاد روایت‌مندی نیکولایو یک بازنویسی خلاق با ساختاری متفاوت و تازه برای مخاطبان نوجوان ایجاد کرد؟ ۲. در داستان‌های بازنویسی شده مورد بررسی، کدام یک از ابعاد روایت‌مندی نیکولایو استفاده شده است؟ روش تحقیق توصیفی و تحلیلی و شیوه‌گردآوری اطلاعات به شکل بررسی اسناد کتابخانه‌ای است. نتایج پژوهش نشان داد که با استفاده از ابعاد روایت‌مندی می‌توان ساختار جدید و خلاقانه‌ای در داستان‌های بازنویسی ایجاد کرد. انتخاب شروع مناسب، پایان‌بندی باز و ایجاد روزنه، استفاده از عنصر سفر در روایت، توجه به ابعاد زمانمندی در روایت و پیرنگ فزاینده، مهم‌ترین ابعاد روایت‌مندی برای بازنویسی خلاق به شمار می‌روند. به جز چند داستان از لطف‌الله که از پایانی باز استفاده شده، اغلب داستان‌های بازنویسی مورد بررسی، پایانی بسته داشته‌اند. عنصر سفر در بیشتر داستان‌های بازنویسی دیده شد. در بخش زمانمندی، اغلب داستان‌های بازنویسی، زمان خطی دارند. فقط در برخی از

* دانش‌آموخته کارشناسی ارشد زبان و ادبیات فارسی دانشگاه شهرکرد. ایران

zahra5578amini@gmail.com

** استادیار گروه زبان و ادبیات فارسی دانشگاه شهرکرد. ایران najafi@sku.ac.ir

تاریخ پذیرش مقاله:

تاریخ دریافت مقاله:

داستان‌های بازنویسی لطف‌الله و شیرازی گاهی زمان پریشی، روایت پس‌نگر و آینده‌نگر دیده می‌شود.

واژگان کلیدی: بازنویسی، کلیله و دمنه، ابعاد روایت‌مندی، نیکولایووا.

۱. مقدمه

متون کهن ادبی علاوه بر انتقال مطالب و مفاهیم ارزشمند تعلیمی و تربیتی، مسیر خیال-اندیشی و تجربه‌اندوزی در دنیایی متفاوت (دنیای قصه) را برای کودکان و نوجوانان فراهم می‌کنند. در دنیای قصه و داستان، مخاطب کودک و نوجوان بدون دخالت مستقیم بزرگسالان، با قهرمان اثر، فضا و حال و هوای قصه همراه می‌شود و تجربه‌های تلخ و شیرین زیادی را کسب می‌کند. از آنجایی که برقراری ارتباط با برخی از متون کهن ادبی برای کودکان و نوجوانان تا حدودی دشوار به نظر می‌رسد، بازنویسی خلاق این متون می‌تواند مسیر ارتباط را آسان‌تر کند. بازنویسی، متن کهن را در یک ساختار جدید و قابل فهم در اختیار مخاطب قرار می‌دهد. «در فرآیند بازنویسی، هدف، شناسایی واژه‌های دشوار در متن کهن و تلاش برای ساده کردن آن‌ها به وسیله جایگزین کردن واژه‌های مترادف و آسان به جای کلمات دشوار و ایجاد ساختاری جدید است» (پترسن، ۲۰۰۷: ۲۱۲). در بازنویسی، نویسنده با اعمال تغییرات در ساختار، عناصر قصه، روایت و حفظ محتوای متن کهن، ساختار تازه‌ای ایجاد می‌کند. «در بازنویسی، احساس و عقیده جدید تولید نمی‌شود؛ بلکه کنش بازنویسی بیشتر در خلق عمل‌ها و عکس‌العمل‌های موجود در متن باز نوشته است» (Harris, 2006: 2). یکی از متون جذاب و خواندنی برای گروه سنی کودک و نوجوان، کلیله و دمنه است. اثری تمثیلی و زیبا که مهم‌ترین مفاهیم اخلاقی و تربیتی را در قالب زبان حیوانات به مخاطب خود منتقل می‌کند. نثر فنی و مصنوع کلیله- و دمنه مانعی برای خوانش و دریافت مفاهیم تربیتی برای مخاطب کودک و نوجوان شده است (صفری و نجفی، ۱۳۹۹: ۸۸) بازنویسی خلاق حکایت‌های این اثر، می‌تواند نوجوانان را با مفاهیم و آموزه‌های اخلاق-تربیتی آشنا کند. در بازنویسی خلاق، نویسنده، ضمن

حفظ پیام و محتوای اثر پیشین، ساختار جدیدی در داستان ایجاد می‌کند. خلاقیت در شروع و پایان‌بندی داستان، چندصدایی، مشارکت خواننده در داستان، سپیدنویسی، افزایش حس تعلیق در داستان، ایجاد فضاهای جدید درون‌متنی و غیره از مهم‌ترین الگوهای بازنویسی خلاق است. «ساده‌کردن زبان دشوار متن‌کهن، تقلید از پیش متن، درون‌مایه آشکار، شروع و پایان یکسان از الگوهای بازنویسی ساده است. جلالی بازنویسی را به دو گونه بازنویسی آزاد و بسته تقسیم می‌کند» (جلالی، ۱۳۹۳: ۶۷) که بازنویسی آزاد، نوعی بازنویسی خلاق است. حکایت‌های کلیده‌ودمنه قابلیت‌های زیادی برای تبدیل شدن به یک داستان خلاق و حتی یک انیمیشن جذاب را دارد. ایجاد یک ساختار خلاق و جدید در بازنویسی حکایت‌های کلیده، بستر مهمی برای ارتباط کودکان و نوجوان با متن اصلی است. هدف پژوهش حاضر بررسی و تحلیل داستان‌های بازنویسی‌شده کلیده‌ودمنه براساس دیدگاه و ابعاد روایت‌مندی نیکولایواست. نیکولایوا برای ایجاد یک روایت خلاق و متفاوت، راهکارهای مختلفی پیشنهاد می‌دهد. شروع، پایان و ایجاد روزنه، پیرنگ فزاینده، کشمکش و تعلیق می‌تواند در روایت داستان تغییراتی ایجاد کند. سوالات پژوهش عبارتند از: ۱. چگونه می‌توان به کمک ابعاد روایت‌مندی نیکولایوا یک بازنویسی - خلاق با ساختاری متفاوت و تازه برای مخاطبان نوجوان ایجاد کرد؟ ۲. در داستان‌های بازنویسی شده مورد بررسی، کدام یک از ابعاد روایت‌مندی نیکولایوا استفاده شده است؟

۱-۱. پیشینه تحقیق

درباره بررسی و تحلیل داستان‌های بازنویسی‌شده کلیده‌ودمنه براساس ابعاد روایت‌مندی نیکولایوا پژوهش مستقلی انجام نشده است؛ اما درباره نقد داستان‌های بازنویسی شده کلیده‌ودمنه و همچنین استفاده از ابعاد روایت‌مندی در متون ادبی مخصوصاً رمان و داستان، پژوهش‌های صورت گرفته که به برخی از آن‌ها اشاره می‌شود:

—حسام پور و آرامش فرد (۱۳۹۱) در مقاله «نگاهی به ابعاد روایت‌مندی در داستان سه سوت جادویی احمد اکبرپور (بر پایه نظریه ماریا نیکولایوا)» به این نتیجه دست یافتند که

اکبرپور با ارائه راهکارهایی نوین که نیکولایوا در نظریه خود به عنوان نقاط قوت داستان - های کودک به آن‌ها اشاره می‌کند، توانسته تا حدودی به جذابیت داستان کمک کند؛ از جمله این شگردها، روزنه و پیرنگ باز داستان و توصیف دقیق صحنه‌ها و جزئیات است. - صفری، رحیمی و نجفی (۱۳۹۰) در مقاله «بررسی عناصر داستان در قصه‌های بازنویسی - کلیله و دمنه کلیله و دمنه به تحلیل عناصر داستانی در بازنویسی‌های کلیله و دمنه پرداخته - اند. راهکارهایی برای بهتر شدن بازنویسی‌ها ارائه داده‌اند؛ از جمله استفاده از فضا سازی و عنصر کشمکش برای جذب مخاطب و...

- صفری و نجفی (۱۳۹۹) در کتاب شیوه‌های بازنویسی متون کهن ادبی برای نوجوانان، در بخشی از کتاب به مقوله بازنویسی و نقد عناصر داستان در کلیله و دمنه پرداخته‌اند. - نجفی بهزادی و ادراکی (۱۴۰۲) در مقاله «تحلیل حکایت‌های بازنویسی شده کلیله و دمنه براساس انواع اقتباس» به این نتیجه رسیدند بازنویسان از معیارهای بازنویسی خلاق استفاده‌ی چندانی نکرده‌اند و حکایت‌ها به صورت ساده بازنویسی شده‌اند.

۲-۱. روش تحقیق

روش تحقیق، توصیفی - تحلیلی و شیوه گردآوری اطلاعات به صورت بررسی و تحلیل اسناد کتابخانه‌ای است. بعد از مطالعه ابعاد روایت‌مندی نیکولایوا، داستان‌های بازنویسی شده کلیله و دمنه اثر مهدی آذرزیدی، محمدحسن شیرازی و داود لطف‌الله براساس این ابعاد تحلیل و بررسی شده‌اند. برای این بررسی، اولین بازنویسی (آذرزیدی) و آخرین بازنویسی‌ها (شیرازی و لطف‌الله) انتخاب شده‌اند.

۲. بررسی ابعاد روایت‌مندی در داستان‌های بازنویسی

در این بخش به ابعاد روایت‌مندی در داستان‌های بازنویسی شده پرداخته می‌شود. از آثار سه بازنویس، نمونه‌های روایت‌مندی تحلیل و بررسی می‌شوند.

۱-۲. عنصر شروع